

FRAUHAMMER KRISZTINA

Ami a Makulából kimaradt...

Martin von Cochem Krisztus-életrajzának pokolról és mennyországról írt fejezetet*

Isten szigorú igazságossága szerint minden bűnért hasonló jellegű büntetéssel kell fizetni. Ezért ha az emberek a főzésben és a mértékletes evésben vétkeztek, akkor kell legyen a pokolban egy konyha, ahol ezeket a bűnöket külön is büntetik. [...] Itt hatalmas, szénből rakott tűz ég, amelyen [...] sok-sok kupac vétkes ember sül örökösen [...]. Az ilyen izzó parázsra vetett vétkes ember sem levegőt, sem lélegzetet nem tud venni, minden pillanatban fulladozik. Mivel azonban egyetlen elkárhozott lélek sem tud meghalni, minden pillanatban a halállal küzdenek és olyan kínokat állnak ki, mint akinek a fulladás a szívét szétfeszíti. Emellett, mivel minden egyes elkárhozott arccal az izzó parázs/széndarabokon fekszik, és testét is ez az izzó parázs borítja, ezért szája, orra, orcája, homloka, karja, lába, háta, hasa, bőre, húsa ég és felémésződik. Mivel azonban az elkárhozottak teste ég, de el soha nem ég, így sokkal nagyobb kínokat kell kiállniuk, mint annak, aki a bőrét és a húsát elégeti.¹

---

*A szerző az MTA–SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport munkatársa. A dolgozat megírását az OTKA 12550 K511-es Alaputatási Pályázat, valamint a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj tette lehetővé. A dolgozatban szereplő forrásszövegek fordítását a szerző maga végezte el.

¹ Martin von COCHEM, *Das Grosse Leben Christi, Oder Außführliche, Andächtige, Bewegliche Und gantz Vollkommene Beschreibung Deß Allerheiligsten Lebens und bitterm Leydens Unsers Herrn Jesu Christi, Und seiner Glorwürdigsten Lieben Mutter Mariae Wie auch vieler ihrer Befreundten, als nemlich: Der heiligen Annae, und ihrer Mutter: deß H. Josephs und Joachims: deß H. Johannis Baptist und Evangelist: deß H. Stephans und H. Jacobs: der H. Magdalenae und Marthae: deß H. Nicodemi und Josephs von Arimathaea; Darin die führnemste Ding, so sich von Erschaffung der Welt biß nach der Zerstörung Jerusalems, die Histori deß alten und neuen Testaments betreffend im Jüdischen Land zugetragen, außführlich erklärt und angezeigt werden. Samt einem nützlichen Zusatz oder außführlichen Beschreibung der vier letzten Dingen deß Menschens, nemlich von dem Tod, jüngsten Gericht, Höll und Himmelreich: Benebens zwey besonderen Registern, inhaltend die Verzeichnuß der Capiteln und Gebettern dieses Buchs*, Mayntz–Franckfurt, 1712, 1555–1556. (A továbbiakban: COCHEM, i. m., 1712).

A mű digitálizált változata: http://dfg-viwer.de/show/?set%5Bmets%5D=http%3A%2F%2Fdaten.digitalesammlungen.de%2F%7Edb%2Fmets%2Fbsb00078351_mets.xml
1. Az utolsó letöltés dátuma: 2013. december 16. A továbbiakban – minthogy a kötetben az

A fenti sorok a híres barokk szerzőnek, Martin von Cochemnek a *Das Grosse Leben Christi* című művében olvashatóak. A kapucinus 17. század végén írott sorai a pokolban várható rettenetes kínokról, a mai ember számára bizonyára lidércnyomásszerűen hatnak. Ha más, a mű megjelenésével azonos korszakban napvilágot látott egyéb európai pokolleírásokkal összevetjük e félelmetes pokol képet, azt tapasztaljuk, hogy semmi meglepő nincs a neves népmisziionárius túlvilágról alkotott képében. A több száz francia prédikációt, prédikációs segédletet és kateketikai művet áttanulmányozó Georges Minois² könyvének példáiban sorra visszaköszönnek a német barokk szerző végső dolgokról írt elképzelései. Ezek jól szemléltetik a barokk kor emberének vélekedését halálról, túlvilágról, poklóról, mennyországról, és rávilágítanak a korabeli egyház bűnökkel kapcsolatos pasztorációs stratégiájára. A Cochem-mű vonatkozó részeinek bemutatásával, ezeket a kérdéseket igyekszem körüljárni.

A szerző e témákat „A négy utolsó dologról” címen, Krisztusról írott életrajzának végéhez fűzi, ezzel is lezárását adva a keresztény üdv történet bemutatásának. Ezen belül a „Halálról”, az „Utolsó ítéletről”, „A poklóról” és „A mennyországról” értekezik a tőle megszokott alaposzággal és részletességgel mintegy 213 oldalon, 34 fejezetre bontva.³ A kor gyakorlatába jól illeszkedik ez a tematikai felosztás, ahogy ezt Minois megállapítja a 17–18. századi művek soráról: „talán még soha nem esett ennyi szó a poklóról az egyházi diskurzus-

---

egyes részek külön címlappal és újrainduló oldalszámozással szerepelnek – az egyértelműség kedvéért a digitalizált kiadás oldalszámaira hivatkozom.

² Georges MINOIS, *A pokol története*, ford. SUJTÓ László, Bp., Atlantisz, 2012.

³ A végső dolgokról szóló négy nagy rész a következő alfejezetekre oszlik: I. A HALÁL-RÓL: 1. Milyen szörnyűséges a halál. 2. Ellentmondások. 3. A gonosz lelkek megjelenése. 4. A pokoltól való rettegésről. 5. Az ítélettől való rettegésről. II. AZ UTOLSÓ ÍTELETRŐL: 1. Az utolsó ítélet jeleiről. 2. A halottak feltámadásáról. 3. Hogyan vezeték a lelkeket az ítélet helyére? 4. Hogyan várakoznak Jozefát völgyében az emberek? 5. Krisztus keresztjének bemutatása. 6. A bírák jövőjéről. 7. Hogyan fog Krisztus a bírósági tárgyaláson ülni? 8. Miért olyan szörnyűséges Krisztus az utolsó ítélet napján? A halálos bűnről. 9. Hogyan kezdődik az utolsó ítélet? 10. Milyen hosszan tart a tárgyalás? 11. Hogyan ítélik el az istenteleneket? 12. Krisztus ítéletéről. 13. Milyen módon kérnek megbocsátást az elkárhozottak? 14. Miként mennek az üdvözültek a mennybe? III. A POKLORÓL: 1. Hol van, és milyen nagy a pokol? 2. A pokolbeli tűzről. 3. A pokolbeli hidegről. 4. A pokolbeli éhségről és szomjúságról. 5. A pokolbeli állapotról. 6. A pokolbeli férgekéről. 7. A pokolbeli sötétségről. 8. A pokolbeli emberekről. 9. A különféle pokolbeli kínokról. 10. A pokol további termeiről. 11. Az Isten látásától való megfosztottságról. 12. Az örökkévalóságról. IV. A MENNYORSZÁGRÓL: 1. A mennyországbeli örömről. 2. A mennyország sajátosságáról. 3. Arról, hogy milyen kevés ember üdvözül.

ban, mint ebben az időszakban.”⁴ Elég, ha csak arra gondolunk, hogy a délnémet kapucinus közösségben sem egyedül Cochem adott ki erről a témáról könyvet. Egy korabeli rendtársa, a szintén népi igényeket megcélzó lelkeségi író, Dionysius Luxemburg egy népkönyvet és két prédikációs segédletet is írt a témáról.⁵ A művek hátterében ott kell látnunk a harmincéves háborútól meggyötört Európát, a velejáró szegénységet, járványokat és pusztulást. Ebben a helyzetben nem lehetett felkészülni a halálra, sokszor hirtelen és váratlanul jött. Ezek a problémák mindig újra aktualizálták a halálnak, a meghalás művészetének kérdését,⁶ és a korabeli bűn-büntetésfelfogás kontextusába helyezve kívántak segédletet adni az olvasó, vagy épp a prédikáló pap kezébe.

Érdekességképpen említendő, hogy Cochem művének előbb említett fejezetei a 19. században nyelviileg átdolgozva, önálló kötetben is megjelentek,⁷ sőt napjainkban is született kortárs kiadásuk.⁸ Mindez jelzi: a túlvilág, a halál utáni

⁴ MINOIS, i. m., 357.

⁵ Dionysius von LUXEMBURG, *Kunst nimmer zu Sündigen [...] Beschreibung der vier letzten Dingen des Menschen*, Ellwangen, 1685; UÓ, *Entdeckter Höllen-Weeg. Allen Sünderen zu fliehen: Das ist, Gantz neue und bewegliche, hertztrügende und nachdruckliche, zierliche und außführliche Sonn- und Feyrtags-Predigen: Wie der Weeg zur Höllen nicht allein breit und gebahnt, sondern auch finster, krumm, gefährlich und verdammlich sey [...] Alles mit schönen Figuren, vielfältigen Texten [...] und gehörigen Registeren versehen [...] : Annuale Secundum*, Dillingen, Bencard, 1688; UÓ, *Sicherer Himmels-Weeg, Oder Die durch Christum und seine Heiligen gebahnte Creutz-Straß. Das ist, Gantz neu erfundene ... Sonn- und Feyrtags Predigen : Fürnehmlich [...] den Predigern und Seelsorgern zum Trost [...] in gegenwärtige gantz bequeme Form gesetzt: Annuale Primum*, Dillingen, Bencard, 1687.

⁶ Arthur E. IMHOF, *Ars moriendi: Die Kunst der Sterbens einst und heute*, Wien-Köln, Böhlau, 1991 (Kulturstudien Bibliothek der Kulturgeschichte, 22), 35.

⁷ Német nyelven: Martin von COCHEM, *Die vier letzten Dinge: „Tod, Gericht, Hölle, Himmelreich“*, hsg. Friedrich Wilhelm BRUCKBRÄU, Augsburg, Jenisch und Stag'sche Buchhandlung 1836, 1838²³; UÓ, *Die Vier letzten Dinge: „Tod, Gericht, Hölle, Himmelreich“*, Brixen, Weger, 1864, 1878, 1888, 1889, 1898; UÓ, *Von den vier letzten Dingen, nämlich von dem Tode, dem Gerichte, der Hölle und dem Himmelreiche: Ein Zusatz zu dem Leben Christi, Landshut, Attenkofer-Thomann, 1842, 1859*; UÓ, *Die vier letzten Dinge: Tod, Gericht, Hölle, Himmel: ein Betrachtungsbuch für die Reise nach der Ewigkeit*, Gülpen, Alberts 1886.²⁸ – Cseh nyelven: UÓ, *Rozjímání o čtyřech posledních věcích člověka [...]*, V Kroměži, J. Gusek, 1867. – Angolul: UÓ, *The Four Last Things: Death, Judgment, Hell, Heaven*, New York – Cincinnati – Chicago, Benziger Brothers, 1899, 1900. – A bibliográfia összeállítója összesen 38 kiadást említ. Vö. Konradin ROTH, Peter SCHERL, Reinhold SCHAMMERS, *Pater Martin von Cochem, Kapuziner: 1634 Cochem – 1712 Waghäusel: Festschrift zur Feier des 350. Geburtstages in seiner Heimatstadt*, Cochem, Kirchengemeinde St. Martin, 1984, 52.

⁸ Martin von COCHEM, *Die Vier Letzten Dinge: Tod, Gericht, Hölle, Himmelreich*, [Charleston], Nabu Press, 2011. Ez a kötet egy 1923-as kiadás újra kiadott változata. – Továbbá Rainer Lechner 'Égi ABC' című műve is átemel egyes részeket Cochem mennyországról szóló

élet, a földi bűnök büntetésének kérdése, és az erről való ismeretszerzés igénye évszázadokon átívelően jelen van a közgondolkodásban. Mindezek fényében kérdéses, vajon Újfalusi Judit miért nem emelte át e részeket fordításába? A *Makula nélkül való tükrőről*, és annak hatástörténetéről szóló korábbi tanulmányomban már utaltam arra, hogy vélhetőleg az apácát teljesen más célok vezették, mint Cochemet: ő Krisztus és Mária életét kívánta a középpontba állítani, nem pedig az egész keresztény üdvöztan enciklopédikus összefoglalására törekedett. A Cochemnél alapvető fontosságú népmissziós, kateketikai, moralizáló célkitűzések nem kapnak olyan hangsúlyos szerepet Újfalusi fordításában. Ő feltehetőleg csak a dialógusokkal, a körülmények részletes ábrázolásával és a bőségesen áradó érzelmekkel bemutatott élettörténetre kívánt koncentrálni.⁹

Cochem művében azonban fontos szerepet kapnak mind a világ kezdetéről, mind pedig a világ végezetéről szóló fejezetek, hiszen általuk válik értelmezhetővé Krisztus földi működése, és így lesz teljessé a keresztény üdvöztörténet. A pokol és a mennyország az üdvözülés nagyszabású tervének szerves része, és ezzel az erkölcsös élet egyik hajtóereje. Világosan rögzített határvonala van, mégpedig a halál, amelyet átlépve nincs lehetőség arra, hogy bárki visszatérjen; illegális utazók immár csak a néphitben bukkannak fel.¹⁰ Talán ezért sem olyan meglepő, hogy a népi igényeket kiszolgáló Cochem munkájában számos ilyen túlvilági utazásról olvashatunk.

E világ fölött a haragosnak és bosszúállónak lefestett félelmetes nagy Úr, Jézus Krisztus fog uralkodni, aki a világ végekor, azaz második eljövetelekor mindenkit ítélőszéke elé hív majd. Ekkor

a mennyből az őrangyalok minden áhítatos lelket sírjukhoz vezetnek, oda, ahol el lettek temetve. Ők sírjukban virágozni fognak majd, mint a rózsza, illatozni, mint a liliom, világítani, mint a csillag, szépek lesznek, mint az angyal, és minden tagjuk teljesen ép és egészséges lesz.¹¹

Őket követően azok a lelkek fognak feltámadni, akik nem éltek áhítatos életet.

---

fejezeteiből: Rainer LECHNER, P. Martin von COCHEM, Leopold KIST, *Himmels-Abc: Aktiv in Ewigkeit*, Norderstedt, Books On Demand, 2008.

⁹ Bővebben lásd. FRAUHAMMER Krisztina, „Olvasás által imára buzdítani”: Martin von Cochem *Krisztus-életrajzának magyarországi utóélete* = *Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2012 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti Tanulmányok, 3), 113–126.

¹⁰ Vö. MINOIS, *i. m.*, 356.

¹¹ COCHEM, *i. m.*, 1712, 1419.

„Velük ördögök jönnek, azok, akik őket a kárhozatra juttatták. Visszavezetik őket sírjukhoz, és visszaküldik őket abba. Testük csúnya, bűzös, szörnyűséges lesz, ördögéhez hasonlatos.”¹² E feltámadás után az Utolsó Ítélet helyére vezetik a lelkeket, melynek helye egészen pontosan és konkrétan meghatározott: a Josephat völgye, annak is a Jeruzsálem és Olajfák hegye közötti területe. A keresztény hagyomány a 4. század óta e helyhez köti az utolsó ítélet eseménysorát, sőt a mohamedánok körében is elterjedt ez a vélekedés, ezért mind a mai napig kedvelt temetkezési helye a keresztényeknek, mohamedánoknak és zsidóknak egyaránt.¹³

Különösen a kárhozott lelkek vonulása látványos. Őket hajuknál fogva rángatják az ördögök örületes jajgatások közepette a levegőben, úgy, hogy ebbe a föld is belemegy. Ekkor Cochem a következő imát adja az olvasó szájába: „Ó te vétkes, ó te vétkes, nyisd ki füleidet és hallgasd ezt a szomorú panaszt [...]. Óvd magad, nehogy ebbe a tömegbe kerülj, és aztán velük együtt kelljen jajgatnod [...].”¹⁴ A cél tehát már ezekből az első sorokból egyértelműen kiolvasható: olyan hatást gyakorolni az olvasóra, amely távol tartja őt evilági életében minden gonosszágtól. Ezért különösen is nagy hangsúlyt kapnak Cochem könyvének e fejezeteiben a képek, hiszen olvasni nem mindenki tudott, a halál azonban mindenkit elért.¹⁵ E propagandisztikus célokat szolgálják a további képsorok is, melyben elénk tárul a pompázatos körülmények között megtartott bírósági tárgyalás, élén a rettegett bíróval:

Krisztus tüzes szekérével csodálatos felhőktől körbevéve az Olajfák hegye fölött megérkezett, [...] trónja kétségtelenül fejedelmien dicsőséges és emelkedett, [...] hosszú ruhába van öltözve, melle alatt arany övvel átkötve [...]. Arca olyan vörös, mintha vérrel vagy szederlével festették

¹² Uo., 1424.

¹³ *Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, szerk. VICZIÁN János, V. Bp., Szent István Társulat, 2000, 904–905.

¹⁴ COCHEM, *i. m.*, 1712, 1431.

¹⁵ A bűnök és büntetések ábrázolásának jelentőségére Gernot Kochner hívja fel a figyelmet a német jogi tematikájú műalkotásokat feldolgozó művében. A bírósági tárgyalásokat, büntetés-végrehajtást, bűnöket és azok büntetéseit ábrázoló „világi” képeket elemző szerző rámutat, e témák vizualizálása több szempontból is fontos volt. Részint az elrettentést, ezáltal a nevelést szolgálták, másrészt tudatosították, automatizálták a tett és a büntetés kapcsolatát. A Kochner által összegyűjtött képeket tanulmányozva, jól látható: a világi tematikájú ábrázolások elemei a pokol illusztrációkban rendre visszaköszönnek. A témáról bővebben: Gernot KOCHNER, *Zeichen und Symbole des Rechts: Eine Historische Ikonographie*, München, Beck, 1992.

volna be. Homlokát a harag és a düh ráncolja, ajkait a gyűlölet utáni vágyakozás teljesen elfehéřítették, [...] hangja olyan erőtlen, félelmetes és természetellenes, hogy minden jelenlévő szavát keresztülhasítja.¹⁶

1. kép: Az utolsó ítélet. (COCHEM, i. m., 1712, 1445. A kép metszője ismeretlen).

Mind Cochem leírása, mind pedig a leírást illusztráló kép tökéletes tükörképe a korabeli ítélkezési gyakorlatnak és az azokról készült ábrázolásoknak. A kora újkori büntetőrituálékát bemutató Richard van Dülmen elemzésében a következőket olvashatjuk:

A kora újkori büntetőakciók mindig is ritualizált büntető színjátékok voltak, de a 17. századtól kezdődően a nyilvános büntetések tudatos teatralizálása figyelhető meg. A nyilvános kivégzések egyre inkább látványos ünnepségekké kezdtek válni, amelyek a barokk korszak minden más ünnepségénél több nézőt vonzottak. Férfiakat éppúgy, mint nőket, gyerekeket éppúgy, mint időseket, tiszteletre méltó polgárokat éppúgy, mint szegény ágrólszakadtakat.¹⁷

¹⁶ COCHEM, i. m., 1712, 1445–1449.

¹⁷ Richard van DÜLMEN, *A rettenet színháza: Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban*, Bp., Századvég – Hajnal István Kör, 1990 (Metamorphosis Historiae), 158.

A cél az elrettentés, a nép kordában tartása és fegyelmezése volt.¹⁸ A képen megjelenített díszletek is megegyeznek: a szabad ég alatti ítélőhely, a nagy nyilvánosság jelenléte, a bírói köpenyben, bírói székben, felfelé tartott jogarral középen ülő bíró személye, a két oldalt ülő védők és esküdtek.¹⁹ Így tükröződik vissza a hivatalos evilági hatalmi struktúra a túlvilágban, ami azt jelenti: a földi világ rendje a pokolban is érvényt szerez.²⁰

Míndezen után megkezdődik a bírósági tárgyalás, ahol Krisztus az Utolsó Ítélet során isteni bölcsessége által a szentek érdemeit és a vétkesek bűneinek szörnyűségét is kitarja, hogy így is ráébredje olvasóját földi életének gyarlóságára. A szentek glóriát és világi hatalmasságoknak (grófoknak, nemeseknek, királyoknak, császároknak) kijáró ékességeket kapnak (liliomot, rózsát, pálmakoronát, jogart). Eközben az ezt szemlélő, és az örület határára kergetett elkárhozottak hatalmas szél, mennydörgés, villámlás, földrengés és őrült üvöltések közepette a pokolba esnek a következő szavakkal kísérve: „Szóltam, figyelmeztettek Benneteket, de ti minden tanácsomat figyelmen kívül hagytátok!”²¹ Az olvasó az ilyen és hasonló „kiszólásokban” kemény kritikát kap evilági viselkedéséről, hogy ráébredjen arra, folyamatosan reguláznia kell magát.

A folytatásban egy hasonlóan kimunkált, minden részletében megismerhető és megindokolható pokol és menny képe tárul elének több száz oldalon. Minois szavaival élve: egy „matematikai pokol” képe, amelyben benne van elkerülhetetlensége, logikussága, szükségszerűsége, és érzékelhető fizikai valóságként számszerű adatokkal, méretekkkel leírható realitása is.²² Azért, hogy a matematikai pontosság bizonyítékai se maradjanak el, Cochem sűrűn idézi a mondandója igazolását szolgáló szentírási helyeket, és kortársainak, prédikátoroknak, középkori szenteknek, misztikusoknak a leírásaiban olvasható álmokat, víziókat, pokoljárás- történeteket. Tulajdonképpen e források töredékes információiból épül fel a túlárado fantáziájáról híres szerző által bonyolultan kimunkált látvány.²³

¹⁸ Uo.

¹⁹ KOCHNER, *i. m.*, 138–142.

²⁰ MINOIS, *i. m.*, 357.

²¹ COCHEM, *i. m.*, 1712, 1482.

²² Vö. MINOIS, *i. m.*, 363–364.

²³ MINOIS, *i. m.*, 363. A teljesség igénye nélkül néhány szerző, akiknek a munkáiból Cochem a pokol leírásához merített: Ferreri Szent Vince életrajza, Szent Teréz élete, Szent Brigitta látomásai; Baronius, Beda Venerabilis, Szent Ágoston, Szent Jeromos és Szent Anzelm művei.

A kapucinus leírja, hogy a pokol a földgolyó belsejében van, és több rétegre bontható. Geométerek számításaival igazolja pontos méreteit, mélységét és pontos beosztását: konyháját, szobáit, tereit, folyóit is ismerteti. Itt ismét szembesülhetünk az evilági lét letükrözésének deduktív módszerével:

A pokolbeli vesztőhely [...] hasonlóan, mint ahogy a grófok és előkelőségek fennhatósága alá tartozó településeken különféle vesztőhelyek vannak, [...] Lucifernek is van a pokolbeli birodalmában egy meghatározott helye, ahol a vétkeseket különlegesen súlyos kínzásokkal kivégzi.²⁴

A folytatásban beszámol a hallatlan pokolbéli tűzről, az itteni hidegről, az itt élőkhöz olthatatlan szomjúságáról és éhségéről, a kárhozottak testét marcangoló bűzös, mérges gázokat árasztó kígyókról, békákról, kukacokról és férgekről, a pokolban uralkodó sötétségről, az itt tartózkodók számáról és származásáról, a kínok sokféleségéről és sokaságáról, melyek között külön is kiemeli a legnagyobbat: az Isten látásától való megfosztottságot. Végül mindezeknek a borzalmaknak a betetőzéséről olvashatunk: a kínok örökké tartó voltáról. Figyelemre méltó, hogy a kínszenvedés alapvetően csak testi formában jelenik meg, tehát egyértelmű, hogy a túlvilági lényeknek újabb testi létet tulajdonítottak. Aki elolvassa a teljes leírást, szembesülhet azzal, hogy az alapján is gondosan differenciálják az elkárhozottakra mért kínokat, hogy mely testrészüikkel követték el azokat.²⁵ Ebben újra a világi ítélkezési gyakorlat, az úgynevezett „tűkörbüntetés elve” köszön vissza.²⁶ A képek itt újra fontos információkat közvetítenek az olvasó felé: kerékbe tört, felakasztott, megégetett, láncra vert, megkínzott bűnös lelkeket jelenítenek meg sorra. A tett és a büntetés vizualizálása a korabeli olvasó számára könnyen értelmezhető volt, hiszen egészen az újkorig kidolgozott rendje volt a büntetéseknek. Pontosan lehetett tehát tudni, hogy az ábrázolt büntetést milyen cselekedetért kapta az elkövető.²⁷ Néhol azonban, a büntetések szadisztikus ábrázolását olvasva, az a benyomása az

²⁴ COCHEM, *i. m.*, 1712, 1561.

²⁵ KLANICZAY Gábor, *Elgyötört test és megtépett ruha: Két kultúrtörténeti adalék a performance gyökereihez* = *A performance-művészet*, vál., szerk., bev., jegyz. SZÓKE Annamária, Bp., Artpool – Balassi – Tartóshullám, 2000, 153.

²⁶ Dülmen használja e fogalmat munkájában, amikor pontosan és részletesen bemutatja mely vétkekért, miféle büntetések jártak. Bővebben lásd: DÜLMEN, *i. m.*, 110–126.

²⁷ KOCHNER, *i. m.*, 126.

olvasónak, hogy a büntetésül kimért szörnyű testi kínok már-már túlszárnyalják a világi gyakorlatban meghonosodott ítéletvégrehajtási formákat.²⁸

Milyen célok vezérelhették a kapucinust e látvány leírásakor? A választ a szerző maga adja meg a végső dolgokról írott fejezetek előszavában: „Remélem írásom jó hatással lesz az olvasókra és sok gonoszságot megelőznek. [...] A prédikátorok is jól teszik, ha ebből az anyagból merítenek adventre vagy az év más időszakaira.”²⁹ A pokol előszavában további szempontot is ad: „A pokolra való gyakori emlékezés, illetve annak elképzelése hatásos eszköz a földi életben a bűn útjára lépő vétkes kezében.

2. kép: A pokolbeli büntetésekről (COCHEM, i. m., 1712, 1552. A kép metszője ismeretlen)

Ha ezeket olvassa vagy prédikációkban hallja a hívő ember, megijed a bűntől, annak végrehajtásától.”³⁰ Majd kifejti, hogy az emberek semmit sem hallanak, vagy beszélnek a végső dolgokról, ha pedig mégis, az ördög útjukba áll, és azt hirdeti: Isten megóv minket a pokoltól. Ezzel azt a látszatot kelti, hogy nem áll fenn annak a veszélye, hogy az emberek a pokolra jussanak.

Azért, hogy én a közvetítő ördögöt véleményében akadályozzam, és ezáltal legalább egy-két megátalkodott szívet bűnbánatra indítsak, [...] Is-

²⁸ KLANICZAY, i. m., 154.

²⁹ COCHEM, i. m., 1712, 1413.

³⁰ Uo., 1497.

ten kegyelmének segedelmével szeretném a poklot bemutatni, hogy ez átjárja a szíved, és eltántorítsalak Téged a bűnös élettől.³¹

Egyértelmű tehát, hogy a túlvilág bemutatásának nagyon is evilági okai vannak: legfőképpen félelmet kelteni, jóra tanítani, a bűntől eltántorítani, erkölcsössé tenni az olvasót. Ez a fajta pasztorációs stratégia időről időre újra felbukkan az egyházi gondolkodásban. Jól példázza ezt egy jóval későbbi, 19. századi kiadás előszava. Ebben a következőket írja a kiadó:

Ezeknek a műveknek köszönhetően tanulta meg az ifjúság, hogy jót tenni jó, a rosszat pedig kerülni kell, mert az rossz. [...] a jutalomban való reménykedés a jóra készítetést, a bűnökért való büntetés a bűnök tudatosítását szolgálja.³²

3. kép: A pokolbeli büntetésekről. (COCHEM, i. m., 1712, 1561. A kép metszője ismeretlen).

Nem véletlen, hogy a bűnbánati prédikátorként, dél-németországi misszionáriusként is jól ismert Cochem komoly részt szán művében e témáknak. A róla szóló életrajzi munkákból tudjuk, hogy sokévi vizitátori tevékenysége során megdöbbenéssel tapasztalta a délnémet falvakban élő hívek tájékozatlanságát, tudatlanságát és lelki gondozásuk hiányosságait. Miséket mond, prédikál, gyóntat, és legfőképpen ír, hogy mindezekben a nehézségekben segítségükre legyen, de egyszersmind meg is zabolázza az egyszerű híveket. Szükség volt a

³¹ *Uo.*

³² Vö. az 1836-os kiadást sajtó alá rendező Friedrich Wilhelm Bruckbräu által írt előszóval. COCHEM, 7. jegyzetben, i. m., [III].

bűnös élettől való elrettentés gondolatának folyamatos ébrentartására is, hiszen ahogy arra már utaltam, a harmincéves háború és az azt követő járványok, valamint a szegénység sűrűn szedték áldozataikat. Folyamatosan törekedni kellett arra, hogy a hívő méltón állhasson Isten Ítélszéke elé. Ehhez szuggesztív, meggyőző erejű, ugyanakkor a bűntől távol tartó hatású tanításra volt szükség, ebben látták a társadalom jóra nevelésének legfőbb eszközét.

E célok eléréséhez Cochem sem válogat a hatáskeltésre alkalmas eszközökben. Legfőképpen a kínok és kínszerek minden részletre kiterjedő, nagyon precíz leírásával kíván hatni:

Végül jónéhányakat az ördögök egy csővel szétzúznak, és darabokra vágnak. Amikor fel vannak darabolva, egy pillanat alatt újra összeragadnak, majd ismét kezdődik a szétzúzás és feldarabolás. Ez a szétvágás, szétzúzás, szétdarabolás örökké tart [...].³³

Sokszor túloz is, hogy még érzékletesebbé és félelmetesebbé tegye a látványt:

A pokol közepében van egy hallatlan nagy szakadék, ötven mérföld magas, ötven mérföld széles. Ez tele van lángnyelvekkel, és benne vannak a kárhozott lelkek; [...] sok száz millióan vannak. Ez a sok száz millió test szorosan egymáson fekszik, és köztük mindenütt tűz ég.³⁴

E részeket akár úgy is fordíthatnánk: rettegjetek, mert a pokol hemzseg a kárhozott lelkektől!

Azért, hogy ezt még jobban elérje a halandó lelkeknél, gyakran kiszól a műből, megszólítva, felszólítva az embert, aki így egy sajátos kommunikációs interakció részesévé válik. Ebben a kölcsönös ráhatásban maga az olvasó is szinte túlvilági utazóvá válik, és saját szemével szerezhet tudomást a túlvilág borzalmairól:

Nos, járjuk körbe ezt a hatalmas kupacot és tekintsük meg egész pontosan lelki szemeinkkel: Nézd, hogy fekszik az emberek karja egymáson, minden rend nélkül, [...] az egyik egyenesen, a másik meghajolva, az egyik a hátán, a másik az arcán.³⁵

---

³³ COCHEM, *i. m.*, 1712, 1564.

³⁴ *Uo.*, 1552.

³⁵ *Uo.*, 1553.

Gyakran azt is tapasztaljuk, hogy a megszólítás egészen dühössé, ostorozóvá válik: „Ő te vétkes ember! Nem megmondtam, hogy életed során kerülöd a bűnöket, és gyakorolj bűnbocsánatot? Te azonban nem hallgattál rám! És továbbra is vétkeztél!”³⁶

Néhol egészen népmesészerű szövegrészeket is találunk a műben:

Hogy el tudd képzelni [Lucifert – kiegészítés tőlem F. K.], képzelj magad elé egy toronyóra nagyságú alakot, aki egy folyót is ki tud inni, feje, mint egy sárkányfej, nagyobb mint egy kemence, szeme, mint egy hordó alja, úgy ég, mint a tűz, pofája, mint a házajtó, orra, mint egy kemence úgy füstölög, fogai hosszúak és izzóak, mint a parázs, mérges levegő árad belőlük, kezei, mint az árbocfa, ércből és vasból vannak, testét pikkelyek fedik.³⁷

Az egyszerű emberek látásmódjától az ilyen szokványost felülmúló, rendkívüli jelenségek iránti fogékonyság nem állt távol. Gyenis Vilmos véleménye szerint ezek által nyer érvényesülési lehetőséget a „barokk tömegekre ható meggyőző ereje, propagandisztikus célzata és szuggesztivitása.”³⁸

Megint másutt a szemléletessé tétel céljából hétköznapi példákkal világítja meg a pokolbeli kínok és gyötrelmek mértékét és örökkévalóságát.

Képzeld el, ha nyolc napon keresztül kellene egy asztal mellett ülni és enni; ha nyolc napon keresztül csak aludni kellene; ha nyolc napig körülzne körülötted egy szúnyog; ha nyolc napig egy fülbemászó mászna a füledbe; ha nyolc napig nem tudnád a fogaid közé került húsdarabot kipiszkálni; ha nyolc napon keresztül úgy kellene járnod, hogy a cipődben egy kis kavicsdarabocska van.³⁹

Hasonló célt szolgálnak a műben összegyűjtött pokoljárás-történetek is (közel ötven ilyen számoltam meg), amelyek rendre rámutatnak az evilági bűnös életért kapható súlyos büntetésekre. Az egyik legszemléletesebbet Szent Brigitta látomásai alapján idézi Cochem. A történetben szereplő pap egy hölgyet gyóntatva különös dolgot tapasztal. Ahogy a nő bűneit sorolja, szájából mindenféle csúszómászók jönnek ki. A pap a látványon megrémülve elfelejteti feloldozni az

³⁶ *Uo.*, 1572.

³⁷ *Uo.*, 1543.

³⁸ GYENIS Vilmos, *Késő-barokk és népies irodalom (XVIII. századi protestáns viziók)*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1968, 8.

³⁹ COCHEM, *i. m.*, 1712, 1573.

asszonyt, és távozik. Később azonban felkeresi az asszonyt, hogy az elmulasztott feloldozást pótolja. A nőt azonban halva találja, és szörnyűséges látvány fogadja: mellkasát kígyók és kutyák marcangolják, szemein két béka ül, füléből tüzes lángok csapnak fel, haja helyén mérgező kígyók tanyáznak, szájából tűznyelvek csapnak fel, nyakából bűzös gőz gőzölög. Látva ezt a pap földre esik, és hosszú ideig szóhoz sem jut. Az asszony szólítja meg, és elmondja neki, hogy mivel egy bűnét elhallgatta, ördög szállta meg. Elmeséli örökkévaló gyötrelmeinek okát is. A fején és testén lévő kígyókat a teste ékesítéséért, a szemén lévő békát szemérmetlen nézéséért, az orrából kitörő lángnyelveket erkölcstelen énekéért, szavaiért, a mellén lévő kígyókat a szemérmetlen érintésekért, a marcangoló kutyákat a tisztátalan dolgokért kapta büntetésül. Mindezt tetézi még egy sárkány, amelyen ül, és kimondhatatlan fájdalommal kínozza és égeti ülepét.⁴⁰

Az ilyen és ehhez hasonló pokoljárás-történetek alapján pontosan megrajzolható mindazoknak az erényeknek, tevékenységeknek a listája, amelyeket elvárásként támaszt a szerző olvasói elé. Ez a képzeletbeli lajstrom a következőket tartalmazza: rendszeres és őszinte gyónás, rózsafüzér-imádkozás, istenfélő élet, bűnbánat, bűnbocsánat gyakorlása, utolsó kenet felvétele, büntől mást óvni, bűnre mást nem vinni, rossz társaságtól távol maradni, egymás közötti ellenségeskedést megszüntetni, hiúságtól, büszkeségtől, paráznaságtól, mértéktelenségtől, evilági javaktól, cicomázkodástól óvakodni stb. E víziók és a bennük közvetített mondanivaló a társadalom felé mondott kritikák is egyben. Ezekben különösen élesen lép fel a külsőségekre sokat adó előkelő hölgyek ellen, az előkelő nemes főurak, grófok ellen, de még az egyháziakat sem kíméli: ez az életpálya sem jelent védelmet a pokol kínjai elől. Láthatjuk tehát, hogy itt ismét korrigál a szerző a világi ítélkezésben megszokott gyakorlaton: a bűnöért járó büntetés társadalmi hovatartozástól függetlenül mindenkit ugyanúgy elér.

Nem véletlen, hogy ezidáig főképp a pokolról esett szó. A hálál, a végítélet és a pokol gyötrelmeinek 195 oldalas bemutatása mellett, a mennyország csak 18 oldalnyi részt kapott, ezúttal illusztrációk nélkül. A nagyon is realizált képekben bemutatott pokol képével szemben, a kor gyakorlatához alkalmazkodva, egy, az érzékekkel meg nem fogható mennyország képe rajzolódik ki Cochem leírásában. Ebben is a legfontosabb részt az foglalja el, hogy milyen kevesen üdvözülnek: „Azt hiszed, az emberek fele? harmada? negyede?” Ezzel

---

⁴⁰ COCHEM, *i. m.*, 1712, 1531–1533.

is aláhúzza azt a 17. században sokszor hangoztatott vélekedést: „Hogy sokan vannak a meghívottak, de csak kevesen a kiválasztottak” (Mt 20, 22), és hozzáteszi: „Iszonyatos fáradság és küzdelem az életben velünk szembejövő ellenséget legyőzni; csoda ha ez sikerül.” Egy életre szóló feladatot kap tehát az olvasó: a bűnös élet elleni folyamatos küzdelmet.

Ha Cochem művének tanulságait Minois Franciaországban végzett széleskörű kutatásaival összevetjük, azt feltételezhetjük, hogy a szerző

egy jól bejáratott, több évszázados gyakorlatot kodifikál művében, amint erről a hasonló mintát követő, több vagy kevesebb hevülettel szerkesztett korabeli francia és európai szentbeszéd, kézirat és nyomtatott könyvek százai tanúskodnak.⁴¹

Cochem tökéletesen ismeri és alkalmazza e pasztorációs gyakorlatnak minden elemét, és kiváló érzéssel igazítja hozzá az egyszerű falusi emberek igényeihez. Művének hallatlan sikere igazolja, olvasóiban messzemenően sikerült felkeltenie az érdeklődést érzékletes leírásaival. Megválaszolásra már csak egy kérdés vár: vajon a szuggesztivitáson, a félelemfelkeltésen túl, sikerrel járt-e a szerző olvasói megregulázásában is?

---

⁴¹ MINOIS, *i. m.*, 367.